

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.2/32>**Ганчук О. М.**<https://orcid.org/0000-0002-4985-9647>

Департамент управління майном Національної поліції України

ДЕРЖАВНА ВЛАДА І ПРАВОПОРЯДОК У ПАРАДИГМІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджено трансформаційні процеси сучасного суспільства в контексті зміни моделі державно-владних відносин і формування демократичного правового порядку. Метою дослідження є визначення закономірностей взаємозв'язку між формою державного правління та рівнем правопорядку в умовах суспільної трансформації. Проаналізовано перехід від тоталітарної моделі держави, що характеризується централізацією влади, ідеологічним контролем та обмеженням прав і свобод людини, до демократичної системи, у межах якої функціонування державної влади та правових інститутів спрямовано на забезпечення прав, свобод і соціальної безпеки особи.

Вивчено інституційні механізми державного управління, особливості цілепокладання, методи реалізації управлінських рішень, організаційну структуру влади та систему зворотних зв'язків як чинники ефективності демократичного управління. Обґрунтовано, що свобода людини та її онтологічна цінність становлять аксіологічну основу сучасного правового порядку, а рівень його розвитку визначається реальністю юридичних гарантій та соціальних умов здійснення прав і свобод.

Окреслено принципи демократичного правового порядку — верховенство права, зв'язаність держави правами людини, поділ влад і соціальну спрямованість держави. Наукова новизна полягає у комплексному обґрунтуванні залежності ефективності правового порядку від інституційної організації влади та ступеня інтегрованості держави, громадянського суспільства й особи.

Доведено, що демократична модель держави забезпечує системну координацію політичних, соціально-економічних і культурних процесів відповідно до пріоритету прав і свобод людини, тоді як тоталітарні режими характеризуються формалізацією прав та концентрацією влади. Варто зазначити, що ефективний демократичний правовий порядок формується за умови збалансованої взаємодії держави, суспільства та особи, а правова система виступає ключовим інструментом гарантування свободи, гідності й соціальної безпеки людини.

Ключові слова: державна влада, правопорядок, державність, демократичний правовий режим, верховенство права, права і свободи людини, громадянське суспільство, інституційний механізм, правова держава, тоталітаризм.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси сучасності вимагають радикальної зміни державно-владних відносин та місця і ролі державної влади в суспільному розвитку – від матричної основи суспільства і держави в тоталітарному суспільстві, до правового засобу захисту інтересів свободної волі людини в демократич-

ному соціумі сьогодення. Вказану трансформацію можливо здійснити через олюднення державних відносин, державно-владні процеси концентрації на праві як на найвищій соціальній цінності, що виражає соціогуманітарний зміст права. Демократична влада повинна втілювати такий концепт: не людина існує для влади і закону, а державна



влада і правовий закон існують для людини. Людське буття і свободна воля людини – це онтологічна цінність для влади в демократичній державі, а сутність людини у владі – центр формування та розвитку правопорядку [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трансформації державно-правових відносин, типології правових режимів та їх впливу на формування правового порядку є предметом сталого наукового інтересу в межах теорії держави і права, конституційного права та політичної теорії.

У межах української правничої науки вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних засад правової держави, принципу верховенства права, поділу влади, правової зв'язаності держави правами людини здійснили О. Ф. Скакун, М. І. Козюбра, Ю. С. Шемшученко, О. В. Петришин, С. П. Погребняк, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Погорілко, В. М. Шаповал, Ю. М. Тодика та інші вчені.

У європейській та американській науковій традиції проблеми співвідношення демократії, авторитаризму і тоталітаризму, легітимності влади та інституційних механізмів забезпечення прав людини досліджувалися у працях Г. Арендт, К. Поппера, Р. Даля, Х. Лінца, Дж. Сарторі, Л. Даймонда та інших учених..

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що попри ґрунтовність існуючих напрацювань, недостатньо системно досліджено взаємозалежність правового порядку і форми державного правового режиму саме в аспекті їх функціонально-інституційної та аксіологічної взаємодії в умовах сучасних трансформаційних процесів.

Постановка завдання. На відміну від наявних досліджень, у статті запропоновано комплексний підхід до аналізу впливу типу правового режиму на формування правового порядку, що поєднує інституційний, функціональний та аксіологічний виміри з урахуванням сучасних викликів розвитку демократичної державності. Такий підхід дає змогу розглядати правовий порядок не лише як результат нормативного регулювання, а як багаторівневу систему взаємодії держави, суспільства та особи, у межах якої визначальним чинником виступає характер організації та здійснення публічної влади.

Метою статті є комплексне дослідження трансформації державно-правових відносин і з'ясування впливу типу правового режиму на формування правового порядку в умовах демократичної державності. Реалізація цієї мети передбачає аналіз сутності правового режиму як

системної характеристики державної організації, визначення його структурних елементів та встановлення закономірностей їх впливу на стан правопорядку і рівень гарантування прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Наявність інституційного забезпечення діяльності держави дає можливість за допомогою правових норм й інших юридичних засобів впливати на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування, розвитку і захисту. Інституційний механізм покликаний здійснювати за допомоги правових засобів упорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і завдань демократичної держави [6]. Названий механізм просто необхідний для підтримки правозаконності правопорядку як основи і невід'ємної умови нормального життя цивілізованого суспільства.

Відповідно демократичність інституційного виміру правового порядку ґрунтується на таких елементах: припущенні, що всі можуть брати участь у державних справах; врахуванні при прийнятті важливих рішень застережень від усіх членів спільноти та її обраних представників; обмеженні наказової влади до необхідного мінімуму; зміні статусу адміністративних функціонерів – від начальників до державних службовців.

Демократична держава зацікавлена в упорядкуванні та вдосконаленні процесуальної, юрисдикційної та процедурної діяльності органів державного управління та їх посадових осіб. Саме в такому ключі необхідні чіткі правила, які визначатимуть порядок застосування відповідних заходів державного впливу і забезпечення необхідних гарантій правильного й обґрунтованого здійснення правової юрисдикції та примусу. Тому доцільно наголосити, що така діяльність повинна бути врегульована особливо ретельно, оскільки у сфері використання примусових заходів охорона суб'єктивних прав громадян має дуже важливе значення.

У демократичній державі інституційний механізм забезпечення правового порядку уособлює комплекс взаємодіючих елементів, які надають належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод. Його структурними елементами є: норми права; юридичні передумови забезпечення прав і свобод (правовий статус особи); нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод (юридичні гарантії); загальносоціальні умови забезпечення, охорони і захисту прав і свобод особи (фактичне соціальне макросередовище, в якому

здійснюється забезпечення прав і свобод). Внутрішні взаємозв'язки цих складових елементів обумовлюють узгоджену роботу механізму забезпечення прав і свобод в цілому [6].

Історія розвитку демократичної держави – це передусім історія розвитку прав людини, розширення меж її свободи. Її концепція була створена на визнанні пріоритету невідчужуваних прав і свобод особи, яких повинна дотримуватись і які повинна забезпечувати держава, та ідеї поділу влади. На основі цих ідей і, в першу чергу, ідеї пріоритетності невід'ємних прав людини сформулювались головні принципи на яких базується сучасний демократичний правовий порядок: принцип панування права і верховенства правового закону, принцип зв'язаності держави правами і свободами особи та принцип поділу влад.

Демократична держава постійно розвивається, збагачується новим змістом. В сучасних умовах вона суттєво доповнилась ідеєю соціального характеру держави, суть якої полягає у тому, що держава повинна не лише проголошувати пріоритет прав і свобод особи, а й координувати відповідно до нього свої цілі, завдання і функції в усіх сферах – політичній, соціально-економічній, культурній. При цьому роль демократичної правової держави не може зводитись лише до декларування прав і свобод особи, серед її функцій мають бути: гарантія соціальної безпеки, дотримання соціальної справедливості, гарантований належний рівень життя, соціальний мир і злагода. Держава має всебічно сприяти забезпеченню гідного життя для своїх громадян.

Головним індикатором існування політичного режиму є політична інтеракція (взаємодія) між людьми, організаціями, яка набуває такого значення (політичності) у випадку: а) взаємодії в процесі реалізації публічної влади; б) взаємодії з метою отримання доступу до реалізації публічної влади або можливості впливати на неї для здійснення своїх цілей та інтересів [3].

Тоталітаризм як тип політичного режиму, передусім характеризується такими ознаками: забезпеченням порядку як реалізації жорсткої системи правил і принципів, що забезпечують безумовний пріоритет прав та інтересів певного класу, нації, раси або ексклюзивної групи; офіційною регламентацією усіх сторінок суспільства і людини; загальнонаціональний – класовий харизматичний вождь як засадничий елемент політико-правової ідеології [7].

Визначальним для становлення тоталітаризму є його підтримка населенням, пов'язана з фор-

муванням суспільства як таких індивідів, яким притаманні прагнення до уніфікованості, конформізм, некритичність, уникнення відповідальності, потреба в зовнішньому контролі тощо. При цьому, формально громадяни тоталітарної держави є політично активними. Але це переважно стосується їх поведінки, спричиненої вимогами влади активної політичної участі. Натомість так звана пасивність свідомості, притаманна членам тоталітарного суспільства, є потрібною, як для рухів, так і для режимів.

При тоталітарному режимі фактично відсутнє громадянське суспільство, ігноруються права людини. Однією з причин, що пояснює даний факт є те, що характерним для тоталітаризму є харизматичний тип лідерства з обов'язковою опорою на репресивний апарат. Поглинання громадянського суспільства державою, одержавлення всіх сфер життя відбувається там, де права людини або зовсім відсутні, або мають декларативний, фіктивний характер. «Тоталітарне» суспільство не використовує зовсім або використовує з великим обмеженням права людини.

Безсумнівно, будь-яка держава здійснює втручання в суспільство. Проте, чим сильніше держава проявляє такий вплив, тим в більш «затиснутих» умовах змушені існувати її громадяни. Така форма політичного режиму, як тоталітаризм фактично «диктує» суспільству прийнятні варіанти поведінки через систему освіти, засоби масової інформації, норми культури, мистецтва та інші життєві сфери. Тому, з часом переважна маса громадян більш нездатна самостійно мислити, в тому числі у сфері економічної або соціально-політичної дійсності.

Складність проблеми співвідношення прав і свобод людини та громадянина й діяльності держави визначається протиставленням пріоритетів: з одного боку, люди створюють державу для себе, захисту своїх прав і свобод; з іншого – держава виникає як відповідь на нездатність людського суспільства жити без неї, без її сили й обмежень, держава стає немовби вищим проявом суспільної організованості і порядку, єдиним гарантом безпеки, стабільності і розвитку соціуму. Як свідчить практика, поглинання громадянського суспільства державою, одержавлення всіх сфер життя відбувається там, де права людини або зовсім відсутні, або мають декларативний, фіктивний характер.

Крім того, при тоталітаризмі суспільство вкрай ідеологізується державою. Це також є цілком зрозумілим, оскільки через встановлення ідеологічної конструкції здійснювати державний контроль

стає простіше. Тут відбувається злиття суспільства зі спеціально вибудованою системою контролю і спостереження за його членами, оскільки серед учасників такої системи, крім державних правоохоронних органів, можуть бути і члени «тоталітарного» суспільства, що спостерігають за іншими громадянами. Такий метод контролю в тоталітарних державах має можливість процвітати, і одним з найбільш ефективних методів управління населенням.

У тоталітарній державі всеосяжне втручання і контроль з боку держави, в свою чергу, забезпечується як наявністю офіційної ідеології, так і іншими методами управління та дає підстави стверджувати про «тоталітарне» суспільство. Іншими словами, наявність тільки цих факторів є достатнім для того, щоб розглядати тоталітарну державу як таку, яка змушена зазнавати істотних негативних наслідків в забезпеченні та гарантуванні прав людини.

Сучасний етап розвитку державності характеризується впливом комплексних трансформаційних чинників, які безпосередньо позначаються на змісті та якості правового порядку. Глобалізаційні процеси, цифровізація публічного управління, зростання безпекових загроз, а також необхідність реагування на кризові явища (економічні, соціальні, воєнні) зумовлюють перегляд традиційних підходів до співвідношення свободи та публічного інтересу.

В умовах зростання ролі інформаційних технологій відбувається трансформація механізмів здійснення державної влади. Цифрові інструменти управління підвищують ефективність адміністративних процедур, однак водночас створюють нові ризики для реалізації прав людини, зокрема у сфері захисту персональних даних, приватності та свободи вираження поглядів. За таких умов демократичний правовий режим повинен забезпечити баланс між інноваційністю управління та належним рівнем юридичних гарантій.

Особливого значення набуває проблема співвідношення правового порядку та безпеки держави. Запровадження надзвичайних чи воєнних режимів об'єктивно пов'язане з тимчасовим обмеженням окремих прав і свобод. Проте саме в таких ситуаціях перевіряється реальна демократичність правового режиму, оскільки критеріями його оцінки виступають пропорційність обмежень, їх нормативна визначеність, часові межі та ефективний судовий контроль. Відсутність чітких правових меж застосування надзвичайних повноважень створює ризик трансформації тимчасових

заходів у сталу практику звуження прав.

Крім того, сучасні трансформації супроводжуються зміною характеру взаємодії держави та громадянського суспільства. Зростання ролі громадських ініціатив, електронної участі та мережевих форм комунікації посилює вплив суспільства на процеси прийняття рішень. У демократичному правовому режимі така взаємодія має інституціоналізуватися через прозорі механізми консультацій, громадського контролю та підзвітності влади. Саме інтенсивність і якість зворотних зв'язків між державою та суспільством визначають стійкість правового порядку в умовах швидких соціальних змін.

Таким чином, сучасні виклики не заперечують значення класичних принципів демократичної державності, а навпаки — актуалізують необхідність їх послідовної реалізації. Правовий порядок у ХХІ столітті формується не лише через нормативну визначеність і стабільність інституцій, а й через здатність держави адаптуватися до нових умов, зберігаючи пріоритет прав і свобод людини як базову аксіологічну основу публічної влади.

Висновки. Отже, правовий режим доцільно розглядати як комплексну характеристику способу організації та здійснення державної влади, що поєднує систему принципів функціонування державного механізму та сукупність правових процедур, через які реалізується керівний вплив на суспільство і легітимується публічна влада. Саме тип правового режиму визначає зміст, спрямованість і межі державного втручання у суспільні процеси, а відтак безпосередньо впливає на стан і якість правового порядку.

Відмінності у підходах до організації суспільного життя, характер взаємодії держави і громадянського суспільства, співвідношення примусових і правових методів здійснення влади, рівень реального гарантування прав і свобод людини зумовлюють типологію правових режимів і виступають визначальними чинниками формування правового порядку. Недемократичні режими тяжіють до тотальної регламентації соціальної дійсності, домінування силових механізмів та звуження простору саморегуляції суспільства, що призводить до формалізації або деформації правопорядку. Натомість демократичний правовий режим ґрунтується на визнанні пріоритету прав і свобод людини, поділі влади, верховенстві права та інституційній взаємодії держави й громадянського суспільства.

Таким чином, правовий порядок у демократичній державності постає не як результат виключно

нормативного регулювання, а як наслідок збалансованої взаємодії індивіда, громадянського суспільства та держави, у межах якої публічна влада обмежена правом і спрямована на забезпечення гідності, свободи та соціальної безпеки особи. Дослі-

дження взаємозалежності типу правового режиму і якості правового порядку дозволяє глибше осмислити закономірності розвитку сучасної державності та визначити її інституційні й аксіологічні засади в умовах трансформаційних процесів.

Список літератури :

1. Андрійчук Т. Громадянське суспільство і держава як суб'єкти демократичного процесу. *Політичний менеджмент*. 2013. № 59. С. 117.
2. Барабаш Ю. Ефективність державної влади в умовах дефіциту демократії (конституційні аспекти). *Право України*. 2015. № 5. С. 82.
3. Вонсович С. Г. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект) : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М., 2008. С. 72–73.
4. Ганчук О. М. Правовий порядок: ціннісно-інституційний підхід: монографія / О. М. Ганчук. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2023. С. 148–154.
5. Данильян О. Г. Деякі проблеми соціального контролю у сфері правового виховання в перехідному суспільстві. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого*. 2011. Вип. 10. С. 225.
6. Петришин О. Демократичні основи правової, соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76).
7. Шишко В. Право і духовна культура. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 2. С. 37.
8. Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge*. 1966. p 203.
9. Kaufmann A. *Ontologische Struktur des Rechts. Rechtsphilosophie im Wandel*. Frankfurt am Maine: Stationeneines Weges, 1972. P. 104–134.

Hanchuk O. M. STATE POWER AND LEGAL ORDER IN THE PARADIGM OF DEMOCRATIC STATEHOOD: A PHILOSOPHICAL AND LEGAL ANALYSIS

The article examines the transformational processes of contemporary society in the context of changes in the model of state-authority relations and the formation of a democratic legal order. The purpose of the study is to identify patterns in the relationship between the form of government and the level of legal order under conditions of social transformation. The transition from a totalitarian state model—characterized by centralized power, ideological control, and restrictions on human rights and freedoms—to a democratic system is analyzed, within which the functioning of state authorities and legal institutions is aimed at ensuring the rights, freedoms, and social security of individuals.

The institutional mechanisms of state governance, features of goal-setting, methods for implementing administrative decisions, the organizational structure of power, and the system of feedback are studied as factors determining the effectiveness of democratic governance. It is substantiated that human freedom and its ontological value constitute the axiological foundation of the modern legal order, and that the level of its development is determined by the reality of legal guarantees and the social conditions for the exercise of rights and freedoms.

The principles of a democratic legal order are outlined – rule of law, the subordination of the state to human rights, separation of powers, and the social orientation of the state. The scientific novelty lies in the comprehensive justification of the dependence of legal order effectiveness on the institutional organization of power and the degree of integration between the state, civil society, and the individual. It is demonstrated that a democratic state model ensures systematic coordination of political, socio-economic, and cultural processes in accordance with the priority of human rights and freedoms, whereas totalitarian regimes are characterized by formalized rights and concentration of power.

It should be noted that an effective democratic legal order is formed under conditions of balanced interaction between the state, society, and the individual, with the legal system serving as a key instrument for guaranteeing human freedom, dignity, and social security.

Keywords: state power, legal order, democratic statehood, legal regime, rule of law, human rights, civil society, institutional mechanism, totalitarianism.

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026